

Multiculturele drama's en couscous met ballen

Marokkaans-Nederlandse romanpersonages op weg naar multicultureel succes*

Sabine Ernst

Vaak zien critici en doemdenkers biculturele schrijvers en hun romanfiguren gekneld tussen twee culturen en beweren vervolgens dat deze met een identiteitscrisis worstelen. Boeken van biculturele schrijvers worden om die reden bijna altijd gelezen met bijzondere aandacht voor thema's als de zoektocht naar een identiteit en de botsing van culturen.

Nordip, het jeugdige hoofdpersonage van *Het schnitzelparadijs* (2001), het debuut van Khalid Boudou, is op het eerste gezicht een typische incarnatie van wat tegenwoordig het multiculturele drama wordt genoemd. Nordip heeft zijn school niet afgemaakt, talrijke bijbaantjes opgezegd en twee jaar bijna helemaal slapend doorgebracht. Op zijn negentiende pakt hij de draad weer op en gaat stage lopen in restaurant De Blauwe Gier. Op de meest onaantrekkelijke plek van de „allersmerigste keuken uit de wereldliteratuur” (De Preter), de pannenhoek, maakt hij de pannen schoon en onder het soppen denkt hij na over zijn leven. Samen met Nordip graaft de lezer in diens jeugdherinneringen en leert zijn collega's kennen.

Op die manier ontstaat voor de lezer langzaam een genuanceerder beeld, te beginnen met de school. Nordip heeft het gevoel dat de school hem „van het leven wilde wegknippen” (38) en hij vindt de lessen erg saai zodat hij wegvlucht in zijn dagdromen. Dit gevoel wordt onderstreept door volgende beschrijving van de leraar: „Hij verhief zijn stem [...] en keek dood uit het raam. Zijn mondhoeken trilden mee met zijn vingers.” (87) Jaren later komt Nordip toevallig zijn voormalige leraar nog eens tegen:

Aan het begin van mijn stage, tijdens het overdenken van al mijn jeugdzonden, kijk ik recht op drie zoutzakken. Een ervan is mijn leraar, een wegwijzer, voorovergebogen mijmerend over toen en later in het witte schuim van het sprankelend gerstenat. [...] ‘Het leven is kut!’ schreeuwt hij na een bacchanaal rondje. (90)

* Deze bijdrage is gebaseerd op mijn Magisterarbeit „De tweetalige gedachten spelen met elkaar.” Marokkaans-Nederlandse personages in Abdelkader Benali: *Bruiloft aan zee* en Khalid Boudou: *Het Schnitzelparadijs*. Münster, 2006. De paginanummers na de citaten verwijzen naar de uitgave: Khalid Boudou, *Het Schnitzelparadijs* Amsterdam: Prometheus 2001.

Door een leraar bij wie alleen nog de drank sprankelt, voelt Nordip zich in de lessen weinig uitgedaagd. Wanneer hij onder het soppen terugdenkt aan zijn schooltijd, blijkt zijn afkeer voor school vooral te wijten aan het feit dat hij „*geen schroefje [wilde] zijn in een machine.*” [orig. curs.] (87), een gevoel dat ook veel autochtone jongeren kennen. Ook bijbaantjes geven Nordip geen voldoening, want hij krijgt alleen saaie taken. Tot hij opeens een baan krijgt bij het hondentrainingskamp Hellema. Aanvankelijk is hij er heel blij mee, het lijkt een droomjob, het bijhouden van de administratie is voor hem eindelijk een volwaardige opdracht. Maar al gauw komen teleurstelling en verveling opdruken, want zijn collega Coba leest roddelbladen, door Nordip „hersenspoelende letterbrij” (70) genoemd, en zeurt in nietszeggende gesprekken steeds weer over zijn afkomst. In de ogen van zijn omgeving moet Nordip blij zijn met zijn baan, maar hij ervaart zijn werkomgeving als bekrompen. Hoewel hij hard zijn best doet om vol te houden, haakt hij tenslotte af.

Een heel belangrijke rol in het boek, en niet alleen voor Nordip, speelt de liefde. Om zo veel mogelijk tijd samen met zijn vriendinnetje Tsjoepita door te kunnen brengen, blijft Nordip 's nachts op en gaat pas naar bed wanneer zij op school zit:

Ik wilde gewoon elk moment bij haar zijn en bleef op tot half zeven 's ochtends. Voor Tsjoepita. Want ik was toen, zoals ik je reeds vertelde, veranderd in een uil. Overdag sliep ik en zo rond de schemering, wanneer mevrouw Malade haar Kzouzou uitliet – ik hoorde het hek piepen – werd ik wakker, bakte een ei, zoop een pot koffie op [...]. (122)

Hoewel Nordip blijkbaar alleen nog leeft voor Tsjoepita, slaagt hij er niet in om echt tot de liefde door te dringen. Hun relatie loopt uiteindelijk stuk en Nordip vlucht bijna helemaal in de slaap. Ook later, wanneer hij tijdens zijn stage nadenkt over zijn leven, blijft de liefde voor hem een erg gevoelige kwestie. Telkens wanneer zijn gedachten naar de liefde afdwalen, denkt hij: „*Ik haat liefde.*” [orig. curs.] (48, 84, 209). Achter deze gedachten zit pijn verborgen en het niet weten wat en hoe. Eén van Nordips grootste problemen is dus niets anders dan de liefde.

Nordips problemen bij zijn zoektocht naar identiteit en naar een doel in zijn leven hebben dus niet zozeer met zijn afkomst te maken, maar zijn problemen waar ook autochtone jongeren mee worstelen. Dit wordt eveneens duidelijk wanneer Nordip vanuit de pannenhoek zijn collega's observeert en ontdekt dat ook zij met een hoop onzekerheden zitten en net als hij op zoek zijn, zelfs bij serveerster Agnes is dat het geval, zeer tot Nordips verbazing:

Agnes is een meisje dat alles al heeft, realiseer ik me steeds weer: ze heeft alle middelen tot haar beschikking om het spelletje leuk uit te spelen. Zij hoeft toch niet net als ik op zoek te gaan naar evenwicht, zij hoeft toch geen waarden te wegen – normen, traditie... en de snelle turbulente, vaak inhoudsloze lopende band waar ik niet vanaf durf te stappen? Wat moet zij hier in de modder in de buik van een aaseter? Wat moet een Lexaflux-dochter in De Blauwe Gier? (38)

Ook autochtone jongeren zijn op zoek naar identiteit en naar een doel. Dit heeft dus meer met leeftijd te maken dan met etnische afkomst. In het geval van Agnes gaat het misschien, zoals Nordip vermoedt, om een poging uit te breken uit haar gouden kooi, om haar ouders te schokken en het echte leven te leren kennen. Bij Nordip speelt de leeftijd duidelijk een rol. Maar hij heeft het ook over waarden, normen en tradities. Mogelijk heeft ook dit met zijn leeftijd te maken. Adolescenten zetten zich vaak af tegen de normen van hun ouders en experimenteren met alternatieve regels. Daarnaast kan ook de biculturele achtergrond van Nordip een rol spelen.

Deze zoektocht is niet alleen een fenomeen van de tegenwoordige tijd en van Europese landen, waar het individu een belangrijke rol speelt. Dit mag blijken uit de woorden van Nordips vader, die toen hij zo oud was als zijn zoon met soortgelijke worstelingen zat en tot wanhoop van zijn ouders rondzwierde van klusje naar klusje. Terwijl Nordip twee jaar heeft geslapen omdat het alledaagse hem verveelde, deed zijn vader het tegenovergestelde: hij trok rusteloos rond. In de straatarme Riffijnse dorpjes had hij ook geen andere keuze, want twee jaar slapen vereist een bepaald minimum aan welvaart.

‘Waar wil je heen, mijnheer Doenia?’ kwelden de stemmen hem. ‘Waar naar toe? Loop je niet te hard van stapel? Word je nou niet doodmoe van jezelf? Wil je soms vliegen?’ Een in het achterhoofd gezetelde geest, die een onvermengd contact had met beter willen zijn... anders dan de anderen... (iets wat wij nu ‘ambitie’ zouden noemen) was in hem gaan leven. (135)

Net als Nordip later zal doen, heeft hij zich afgevraagd wat hij van zijn leven wilde maken. En net zoals Nordip die zich verveelt met de bijbaantjes en bekrompen collega's, heeft hij zelf uiteindelijk geen genoegen genomen met de mogelijkheden die het Riffijnse dorp hem bood. Zijn ambitie was ook de voorwaarde om hogerop te komen en succes te bereiken. Na een verblijf in Algerije en een tijdelijke terugkeer naar zijn dorp, is Nordips vader uiteindelijk met een arbeidscontract naar Frankrijk getrokken. Zijn zoektocht heeft uiteindelijk geleid naar emigratie naar Nederland, met Frankrijk en België als tussenstappen.

Net als zijn autochtone leeftijdsgenoten wordt Nordip geconfronteerd met de verwachtingen die zijn ouders en omgeving van hem hebben. Er wordt van hem verwacht dat hij zijn best doet op school en later een goede baan vindt. En van de tweede generatie-jongeren, zoals Nordip, wordt bovendien verwacht dat ze het beter doen dan hun ouders. Dit wordt duidelijk uit de woorden van Leeuwenhart, de vader van Nordips vriend Rachid: „‘Jullie... jullie generatie moet het allemaal gaan doen. Voor ons is het afgelopen,’ zegt hij treurig.” (104) De eerste generatie migranten richt, ontuchtend omdat hun eigen dromen niet uitkwamen, al haar hoop op de kinderen.

Wanneer Nordip de baan krijgt bij het hondentrainingskamp Hellema, zijn de mensen in zijn buurt, meestal generatiegenoten van zijn ouders, heel trots op hem. In tegenstelling tot hen die nauwelijks een schoolopleiding hebben genoten, heeft Nordip mavo gevolgd en heeft nu een soort kantoorbaantje. In hun ogen heeft hij het gemaakt, is hij de absolute topper, de „professor”, zoals Leeu-

wenhart zegt: „[...] zoon van Doenia, onze geleerde, onze professor, onze knappe kop” (104-5). Nordip vervult voor de ouders van zijn allochtone leeftijdsgenoten en vrienden een modelrol. Hierdoor komen zowel hij als zijn vrienden, die volgens hun ouders gefaald hebben, onder de druk van hoge verwachtingen te staan.

Daarnaast wordt Nordip ook geconfronteerd met verwachtingen en vooroordelen van zijn autochtone omgeving. Doordat deze in hem vaak alleen de Marokkaan ziet, gaat hij zich soms een vreemdeling voelen. Op een dag staat hij in de deuropening van een zaal in het restaurant een vergadering van de Tijgerclub te bekijken en wordt onverwacht op het podium geroepen. Opeens begint een stemmetje in hem een song van Sting te zingen:

I'm an Alien, I'm a legal Alien
I'm an Englishman in New York
I'm an Alien, I'm a legal Alien
I'm an Englishman in New York [orig. curs.] (130)

Dit gevoel wordt opgewekt doordat iedereen naar hem kijkt. Maar dit heeft hier minder met zijn afkomst te maken dan met het feit dat hij op het podium moet staan, en dan nog in zijn alledaagse sokkloffie ook, terwijl iedereen in de zaal feestelijk gekleed is. Nordips gevoeligheid hiervoor is gebaseerd op eerder opgedane ervaringen. Wie steeds als een vreemdeling wordt beschouwd, gaat zich ook als zodanig voelen. Hier is sprake van een self-fulfilling prophecy.

We kunnen dus stellen dat Nordips onzekerheden vooral met zijn leeftijd te maken hebben. Het probleem van zijn afkomst komt daar nog bovenop, maar is ten dele opgelegd door de autochtone omgeving die Nordip met zijn neus op zijn afkomst duwt. Een recensent schrijft hierover:

Ten slotte is er ook nog de liefde, waar hij naar eigen zeggen niets mee te maken wil hebben. [...] Zo blijkt het integratieprobleem maar een onderdeel van een groter probleem. Uit Nordips denken en handelen spreekt de onwil – of de angst? om op te gaan in iets of iemand buiten zichzelf. (De Preter)

Een andere recensent komt tot een soortgelijke conclusie: „Maar Boudou gaat verder. *Het schnitzelparadijs* snijdt een problematiek aan die vele zoekende postpubers en begin-twintigers zullen herkennen.” (Van den Bergh)

„Ik ben en blijf een maro” Amimoen als angry young man

In Nordips omgeving is er iemand die wel heel duidelijk worstelt met zijn identiteit: Amimoen, een kok van De Blauwe Gier:

‘Wat is er met jullie gebeurd? Ze hebben jullie helemaal naar zich toe getrokken, met die rare, slappe witbrood- en sinterklaasverhaaltjes, weet je. Mij krijgen ze niet! [...] Ik ben en blijf een *maro*, Nordip, behalve als ik twintig miljoen ballen bij de staatsloterij win... dan ben ik een supergelukkige *maro*, weet je... dus. Jullie soort zet ons voor schut, weet je, weet je wel... (96)

Hij zet zich fel af tegen het Nederlandse en beklemtoont zijn Marokkaanse kant. Doordat zijn autochtoon-Nederlandse omgeving hem zo vaak op zijn afkomst heeft gewezen, heeft hij zich teruggetrokken in zijn eigen groep.

Amimoen treedt heel stoer en zelfverzekerd op, de ik-verteller wijdt een hele pagina aan hem en beschrijft uitgebreid zijn kleding en kapsel (27). Hij maakt indruk op Nordip, die naar hem opkijkt:

Amimoen is onmisbaar, weet dat zelf ook. Hij weet de borden weg te schuiven, weet waarom een biefstuk hier een biefstuk lijkt en dat je daar niet te veel aandacht aan moet besteden. Samen met Krimo bereidt Amimoen de hoofdgerechten en hij zorgt dat alle bestellingen van één tafel op het juiste moment bij elkaar komen, inclusief de schaaltes garnituur: friet, gebakken aardappeltjes, bonen met spek en een mix van doperwtjes en wortelblokjes. Amimoen is de tweede machinist van de Grote Keukentrein. Hij tiert tegen de serveersters en de obers wanneer ze het eten te lang laten liggen, koud laten worden en niet op tijd wegvoeren naar de al te aardige of venijnige gasten (iets daartussenin komt nauwelijks voor). Amimoen is iemand om naar te luisteren en naar op te kijken. (27)

Amimoen hecht veel belang aan merkkleding: „zwart Replay-shirt, waaronder hij een Gapstar-spijkerbroek draagt, kapotgesneden op de knieën” (27). Zijn kapsel wordt beschreven als een „opgeschoren hoofd met daarop een vereniging vallende glinsterende haarslagen, als een Italiaanse voetballer, geföhnd en gelakt met wax [...]” (27). Wanneer hij bij het uitgaan meisjes probeert te versieren, geeft hij zich uit voor een Italiaan. Op grond van eerdere ervaringen heeft hij het gevoel dat hij als een Marokkaans-Nederlandse jongen door zijn autochtone omgeving niet geaccepteerd wordt. Daarom kiest hij voor een allochtone groep met meer prestige. Aan de ene kant wil hij dus de trotse *maro* zijn, aan de andere kant speelt hij de Italiaan.

Later merkt Nordip dat het stoere imago dat Amimoen heeft weten op te bouwen, niet meer dan een façade is. Na een gesprek met Amimoen in de pannehoek, denkt hij onder het soppen na:

Waarom blijft een eigenwijs hier werken? Hij kan een veel betere weg inslaan, om werkelijk iets te ontdekken. Zijn kwaakmuil kan hem overal brengen, schuift elk zwaar gordijn voor hem open. Is het dan toch verborgen onzekerheid achter al die trots, of heeft hij gewoon geen zin mee te varen in gangbare wateren? [orig. curs.] (65)

Achter de stoere façade en de grote bek schuilt dus ook een portie onzekerheid. In feite blijkt Amimoen diep ongelukkig te zijn met zijn baan en zijn leven.

Krimo „die dromer... die stille cupido”

Nordips neef Krimo is als jong volwassene in het kader van gezinsvorming naar Nederland gekomen. Zijn huwelijk met Laleja is echter op de klippen gelopen en ook hij werkt nu als kok in De Blauwe Gier.

In de verste hoek van het fornuis – als ik exact mag zijn: bij de laatste fornuispit – staat Krimo met een metaalborstel de grill schoon te maken. Zijn ogen volgen de op- en neergaande bewegingen van het houten blok met ijzeren stekels, waarmee hij de verkoolde vleesresten van het eetijzer loskrabt. Hij is er niet bij, hij is mijlenver hiervandaan op zoek naar zichzelf, naar wat hij straks weer zal opschrijven. O boy, die dromer... de stille cupido, die niets anders te doen heeft – hij schrijft echt van alles op, en vervolgens zingt hij het uit. Zelfs wanneer hij erwtensoep met vette vleesvelletjes heeft gegeten of aan de bonte diarree is, alles schrijft hij op. Het gevoel stroomt door zijn vingers, vult de inktbuis en vloeit warm over het papier... het gevoel dat hij vaak aan mij geeft [...]. (60)

Krimo's zoektocht naar zichzelf heeft slechts gedeeltelijk met zijn afkomst te maken. Het is de zoektocht van een individu en ook van de dichter, die zijn gevoelens helemaal uitdiept en vervolgens in gedichten verwoordt. Een deel van zijn gedichten is geïnspireerd op dromen over zijn geboortedorp Tamasint en het gemis van zijn grootvader. Maar die gevoelens kan men ook vinden bij iemand die van Friesland naar Brabant is verhuisd. Veel van zijn gedichten en liedjes gaan over liefde, zon en zee. Nordip heeft bewondering voor de stille Krimo die volgens hem de mooiste gedichten op papier zet.

Dichten en zingen vormen een rode draad door Krimo's leven. Reeds als limonadeverkoper in Tamasint stond hij achter zijn kraampje te zingen. Zijn voorbeeld is de muziek van de raïzangers, wiens bandjes op straat worden beluisterd. Hij ruilt Tamasint en de limonade voor de toeristenplaats Tabla, waar hij als straat- en cafézanger een bescheiden maar gelukkig bestaan uitbouwt. Zijn succes als zanger uit zich niet in financieel gewin maar in talrijke lofuitingen van zijn publiek. Ten slotte wordt hij ontdekt door een platenbaas, die hem een toekomst op de grote Europese podia belooft. Krimo's muziek oogst veel succes en zoals door Larbi voorspeld wordt hij gevraagd voor bruiloften en festivals in Tabla. Ook hier blijkt hij de geboren muzikant: „Op het podium ont-popte Krimo zichzelf van een schuchtere rups tot een losse, energieke vlinder.” (172) En dan biedt zich de grote doorbraak aan, hij wordt gevraagd om op te treden op een groot festival in Marseille. Maar Krimo weigert:

‘Ik ga niet. Er komt alleen maar ellende van. Wat heb ik daar te zoeken? Ik wil het leuk houden. Ik wil mijn leven niet kwijt, ik wil dicht bij mijn dorp blijven...’ (172)

Terwijl voor Larbi de muziek alleen maar business is, is die voor Krimo een echte passie. Uiteindelijk gaat hij toch naar Frankrijk en is na een rits van optredens blij weer terug naar zijn dorp te kunnen keren. Daar wacht hem echter een gedwongen huwelijk met Laleja, die net voor een vakantie naar Marokko is gekomen. Krimo vertrekt met haar naar Rotterdam. Het huwelijk loopt spaak, Laleja probeert hem om te vormen, ze verbiedt hem gitaar te spelen en hoewel hij haar tot zelfopoffering toe gehoorzaamt, zet ze hem aan de deur. Hij wordt met een zenuwinstorting naar het ziekenhuis gebracht. Doemdenkers zouden hierin hét voorbeeld van de grote identiteitscrisis van de huwelijksmigrant kunnen zien. Maar deze ontwikkelingen hebben minder te maken met de gevolgen

van migratie en de zogenaamde botsing van culturen. Krimo heeft zich in zijn huwelijk helemaal weggecijferd en zijn grote passie – de muziek – opgeofferd. Dat is de oorzaak van zijn crisis, die echter maar tijdelijk is.

Nadat hij weer is opgeknapt, regelt Nordip voor hem een baan in De Blauwe Gier. Krimo oogst er niet alleen succes als kok, hij brengt ook muziek in de keuken. Sterker nog, hij weet zijn passie voor muziek over te dragen op zijn collega's:

De Bijnamen – gedirigeerd door mijn neef, die even loskomt – zingen in een keukenmix van flarden Nederlands 'huilen is voor jou te laat' wat Opdeinen-Engels 'zo-mutsj-mutsj-beebi' en een toefje Arabisch 'wab wab *Mimoena*', onder begeleiding van hip-hop-tafeldreunen en kraaiende mondtrompetten. (78)

Een vrolijke mix van verschillende talen en stijlen. Krimo blijkt niet alleen talent te hebben als zanger en dichter maar ook als muzikleraar. Hij is voor korte tijd weer helemaal in zijn element.

Maanden later, wanneer De Blauwe Gier controle krijgt vanwege het vermoeden van belastingfraude en zwartwerkers, moeten alle personeelsleden meewerken aan het onderzoek. Krimo weigert dit. Hij laat zijn paspoort en verblijfsvergunning zien en verlaat De Blauwe Gier. Op die manier toont hij karakter. Het biedt hem ook de mogelijkheid van zijn passie weer zijn beroep te maken, hij wordt raïzanger en treedt op samen met een eigen band:

'Merci,' zegt Krimo enkel, wanneer hij een vuist slaat om de microfoonstok en zijn mond het gaas kust. Dan wendt hij zich af alsof hij zich schaamt voor het geluk en de kinderlijke speelsheid die zijn gelaat tekent... Hij komt weer bij en brengt zijn stem. De Doenia-stem. Krimo is vrij. Krimo speelt, Krimo deelt. (264)

Zodra hij kan zingen, straalt hij van geluk en is hij helemaal hijzelf. Hij heeft niet alleen zijn levensdoel gevonden, maar heeft ook zijn droom waar kunnen maken. Krimo voelt zich thuis in zijn gedichten en de muziek. Het is bovendien opmerkelijk dat hij juist met zijn eigen naam succes heeft. Terwijl Nordip twee keer heeft meegemaakt dat werkgevers van hem eisten dat hij zijn naam zou opgeven, treedt zijn neef op als Cheb Krimo en trekt volle zalen.

Tsjoepita, „het Brabantse keigave en keileuke verschijnsel”

Nordips vriendinnetje Tsjoepita, net als hij geboren in Marokko, blijkt geen noemenswaardige problemen te hebben. Ze weet precies wat ze wil en heeft een doel voor ogen waar zij hard voor werkt. Terwijl Nordip haar vertelt dat hij „niets [doet] op de mavo” (50) heeft zij al plannen voor na de vakantie: „Nu doe ik niets, maar straks ga ik wel iets doen, namelijk economie aan het HBO studeren.” (50)

Terug in Nederland ontmoeten ze elkaar vaak. Nordip, die zo veel mogelijk tijd met haar wil doorbrengen, blijft niet alleen 's nachts wakker, maar brengt

haar 's morgens ook naar de trein. Wanneer ze samen op het perron op de trein zitten te wachten, heeft Tsjoepita echter weinig aandacht voor hem, maar neemt haar aantekeningen door voor school. Zij bereidt zich met veel ambitie voor op haar colleges. Tegenslagen zoals de „taalkolommen vol rode doorhalingen” (126) zijn voor haar net een stimulans om door te gaan met leren. Bovendien spoort zij Nordip ertoe aan om in plaats van zijn tijd te verkwisten ook een doel na te streven.

Tsjoepita lijkt een bijna smetteloos karakter. Wanneer Nordip haar bij de veerboot in Malaga leert kennen, vertoont haar kleding geen enkel spoor van de lange en moeilijke reis:

Ondanks de drie dagen die ze opgevouwen in de laadbak van een busje had doorgebracht, stond ze daar, ongekreukt in een groene jurk, met hennatenen in sportslippers, plat Brabants te kwekken. (49)

Dat zij er schijnbaar moeiteloos in slaagt haar kleding onberispelijk te houden, kan als symbolisch worden gelezen. Nordips vriendin praat Brabants en toont daarmee dat zij geïntegreerd is in Nederland, maar tegelijk blijft zij Marokkaanse gebruiken hanteren zoals het verven van handen of voeten met henna. Haar Nederlandse en Marokkaanse kant passen net zo moeiteloos samen als haar jurk zonder kreukels blijft. Tsjoepita illustreert in dit verhaal dat een biculturele achtergrond niet per se tot een identiteitscrisis hoeft te leiden.

De weg naar jezelf en naar multicultureel succes

Ten slotte vindt Nordip ook zijn weg. Na een jaar stage vragen ze hem op het werk om een geheimzinnig spel te spelen. Het gaat tot zijn verbazing om niets anders dan een potje dammen. Hij weet zich eerst geen raad en wil opnieuw vluchten. Maar dan besluit hij op de uitdaging in te gaan, hij doet dat op zijn manier met behulp van zijn fantasie en wint. Heel opmerkelijk is hoe hij dat doet:

Langzaam open ik mijn ogen, slenter terug en neem plaats achter het bord. Ik zit hier opeens achter een leger van speelgoedsoldaten, ooit gewonnen bij radio Tante Fantasia, met behulp van mevrouw Malade, die alle raadsels wist op te lossen behalve die van haarzelf. (284)

Tante Fantasia is de radiopiraat waar hij als kind vaak naar luisterde, samen met buurvrouw Malade. Maar fantasia is tegelijk de naam van een Arabisch ruitersfeest waarbij een spiegelgevecht te paard plaatsvindt. Door in zijn fantasie de damstenen te veranderen in speelgoedsoldaatjes en het damspel in een ruitergevecht, loopt het spel voor Nordip opeens op rolletjes en wint hij met vlag en wimpel van Wilhelm.

In De Blauwe Gier is het de gewoonte het resultaat van het spel iemands positie in de keuken te laten bepalen. Wilhelm zegt tegen Nordip dat hij „geschikt [is] voor de allerhoogste functie” (287), dus eerste kok mag worden. Zo heeft Nordip zijn eigen weg gevonden. In plaats van zich het hoofd te breken

over zijn probleem, kan hij dankzij zijn fantasie en creativiteit succes boeken. Een multicultureel succes, want in hem zijn de Nederlandse en de Marokkaanse kant onlosmakelijk met elkaar verweven. Bovendien heeft hij zich losgemaakt van de verwachtingen die anderen van hem hadden. Voelde Nordip zich maanden geleden nog herinnerd aan de regels „I'm an alien. I'm an legal alien. I'm an Englishman in New York”, nu is het, om bij de song van Sting te blijven en gesteld dat ongeciteerde songregels latent aanwezig zijn: „Be yourself, no matter wat they say.”

Het schnitzelparadijs als picareske Bildungsroman

Uldrik Speerstra heeft in zijn studie *Representaties van culturele identiteit in migrantenliteratuur* onderzoek verricht naar de rol van literaire genres in migrantenliteratuur. Hij heeft teksten van Indiase migrantenschrijvers gelezen in relatie tot de autobiografie, het reisverhaal, de Bildungsroman en de historische roman. Volgens Speerstra wordt de lectuur van een tekst namelijk gestuurd doordat de lezer op basis van genreafhankelijke verwachtingspatronen betekenis toekent aan een tekst. (Speerstra 22) Hij merkt op dat genres niet alleen historische maar ook culturele veranderingen ondergaan. (Speerstra 194) In de analyse van de romans *The Buddha of Suburbia* en *The Black Album* van Hanif Kureishi hanteert Speerstra de norm van de klassieke Bildungsroman als standaardnorm en kijkt in welke mate overeenkomsten en verschillen hiermee invloed uitoefenen op de manier waarop culturele identiteit wordt uitgedrukt. (Speerstra 194 e.v.)

Met het onderzoek van Speerstra als voorbeeld kan men *Het schnitzelparadijs* lezen als een Bildungsroman en de gebeurtenissen omtrent het hoofdpersonage Nordip volgen als stappen in zijn ontwikkeling. Tijdens zijn stage in De Blauwe Gier en aan de hand van flashbacks waarin hij terugdenkt aan zijn kinder- en jeugdijaren wordt duidelijk dat er zich geleidelijke veranderingen voordoen in Nordips persoonlijkheid. Er zijn verschillende stadia te onderscheiden.

Vóór het begin van zijn worstelingen zijn de verschillende aspecten van zijn persoonlijkheid met elkaar in harmonie. Hij leeft in een vertrouwde omgeving van buurt en gezin, zijn kinderjaren verlopen vrij gelukkig en harmonieus, zoals bijvoorbeeld blijkt uit zijn herinneringen aan het buiten op straat spelen met zijn vriendjes. Vaak wipt hij ook bij zijn buurvrouw binnen, en luisteren ze naar Tante Fantasia. Nordip wint vaak bij de raadselspelletjes van de piratenzender.

Op een gegeven moment raakt het evenwicht verstoord. Nordip ondergaat verschillende crisissen. Hij verveelt zich op school en brengt de lessen slapend en dagdromend door, men zou kunnen zeggen dat hij zich in een hedonistische fase bevindt. Nadat hij de school heeft verlaten, neemt hij talrijke bijbaantjes aan, maar de verstoring van het evenwicht wordt voortgezet. Of zijn baantjes zijn hem te weinig uitdagend of hij ondervindt problemen vanwege zijn afkomst. Bij een telemarketingbedrijf moet hij zelfs zijn naam en daarmee zijn afkomst verzwijgen omdat men daar bang is klanten te verliezen. Het kantoorbaantje bij Hellema, waar hij eerst zo blij mee is, valt ook tegen. Nordip wordt door zijn

autochtone omgeving met een identiteitsprobleem opgezaald doordat hij zijn afkomst moet verdoezelen of er juist op wordt vastgepind.

De buurt waarin hij leeft en waarin hij spelend op straat gelukkige kind-jaren heeft doorgebracht, ervaart Nordip tijdens zijn pubertijd als grijs en troosteloos. Hij voelt zich gevangen tussen de troosteloze flatgebouwen. Daar bovenop komt nog zijn liefdesverdriet na de stukgelopen relatie met Tsjoepita, waardoor hij volledig de controle over zijn leven verliest. Nordip trekt zich twee jaar in een soort winterslaap terug en bevindt zich diep in een nihilistische fase.

Ten slotte pakt hij de draad weer op en gaat naar De Blauwe Gier, waar hij een louteringsproces ondergaat. Op crisismomenten weerstaat hij in tegenstelling tot vroeger de verleiding om te vluchten en weer in een winterslaap te duiken. Doordat hij onder het soppen terugdenkt aan gebeurtenissen uit zijn kinder- en puberjaren en door de verhalen van collega's ondergaat hij een pijnlijk proces van bewustwording. Als hij het geheimzinnig spelletje alsnog moet spelen, vindt hij een manier om het spel op zijn eigen manier te spelen, waarbij hij zijn Marokkaanse en Nederlandse kant beide inzet. Hij wint het spel en wordt eerste kok, maar Meerman wil dat hij in De Gier voortaan de naam Sjoerd draagt. Nordip verweert zich. Hij weigert zijn naam en daarmee zijn identiteit te verkopen en verlaat het restaurant. In tegenstelling tot de klassieke Bildungsroman, waarin de hoofdfiguur door zijn groei naar volwassenheid en zijn ontwikkeling tot een afgeronde persoonlijkheid zijn intrede maakt in de burgerlijke sociale klasse, wordt bij Nordip sociale identiteit vervangen door culturele identiteit.

Men zou *Het schnitzelparadijs* vanwege de talrijke picareske elementen ook als picareske roman kunnen lezen. Terwijl de lezer bij de lectuur als Bildungsroman zijn aandacht richt op passages waar de persoonlijkheidsontwikkeling van de hoofdfiguur duidelijk wordt, concentreert een lectuur als picareske roman zich op de talrijke verwickelingen van de hoofdfiguur. In plaats van de verschillen is de lezer eerder geneigd om de overeenkomsten te zien tussen de conflicten waarin het hoofdpersonage verzeild raakt, zoals Speerstra aan de hand van Kureishi's roman *The buddha of Suburbia* heeft laten zien. (Speerstra 231)

In *Het schnitzelparadijs* is een voorbeeld van een picareske verwickeling de scène waar Nordip door Brugman op het podium wordt geroepen. Deze scène krijgt dan een negatieve lading want Nordip draagt op dat moment een shirt met saffraanvlekken en mag zich van zijn baas niet aan de gasten tonen. Leest men vanuit het verwachtingspatroon van een Bildungsroman dan krijgt dezelfde scène een heel andere betekenis. Bij het betreden van het podium reageert het publiek tot Nordips verbazing met „*Applaus. Daverend applaus*” (129). Brugman zegt op dat moment dat „succes beleven persoonlijk is” (131) en als antwoord op de vraag wat zijn meest persoonlijke succes is, noemt Nordip de zevenennegentig schnitzels die hij op die dag heeft gebakken, waarop hij een „bezinnend applaus” krijgt. (132) Nordip beleeft daarmee een moment van succes. Hij heeft voor de eerste keer niet de verwachtingen van anderen als maatstaf genomen maar zijn eigen leefwereld.

Ook het slot van de roman wordt anders geïnterpreteerd naargelang de lezer het boek als een Bildungsroman dan wel als een picareske roman leest. Een picareske roman stelt voorop dat de hoofdfiguur niet wezenlijk verandert maar

in andere situaties steeds weer dezelfde fouten maakt en een buitenstaander blijft. Nordips vertrek bij de Blauwe Gier zou dan kunnen worden gelezen als een uiting van zijn gebrekkig leervermogen en vluchtgedrag. Nordip heeft dan niets geleerd: net zoals hij zijn eerdere baantjes heeft verloren, laat hij nu de kans op promotie aan zich voorbij gaan. Het feit dat hij op de grond gaat zitten en een eigen wijsje fluit kan dan worden geïnterpreteerd als bewijs dat hij zich nog steeds in een hedonistische fase bevindt en niet eens inziet in wat voor moeilijke situatie hij weer is beland.

Leest men *Het schnitzelparadijs* als echter als Bildungsroman, dan wordt een duidelijke verandering van Nordip en een stap in zijn groei naar volwassenheid zichtbaar. Tijdens zijn stage als pannensopper weerstaat hij verschillende keren aan de verleiding om in moeilijke situaties weg te lopen. Na maanden werken in De Blauwe Gier komt hij tot de conclusie dat zijn stage ook een vorm van tijdverspilling is. Bovendien merkt hij bij een hallelujapreek van zijn vader, hoe oud deze is geworden en dat het nu aan hem is om meer verantwoordelijkheid te dragen:

Terwijl ik dat zei woog ik hem met mijn ogen en ik zag hoe licht hij was geworden. Het leven viel van hem af als blaadjes van de bomen in de herfst. Ik zag hoe oud hij was geworden. Hoe gebroken. Het was mijn beurt hem te dragen. En ik wist... ik wist dat ik sneller moest gaan leren. Beter luisteren, beter kijken... En dat allemaal sneller, sneller. Sterker. Hard slaan zou ik op de pannen: ALARM, ALARM! Doe de veiligheidsriemen om, we gaan vliegen, o boy! Ik moest De Gier laten vliegen, niet andersom! Het was maar een gedachte, maar daar begint alles bij. Ik moet mezelf verklaren, ik moet het spelletje spelen en doorlopen. Voor slapen is geen tijd meer, dacht ik, zelfs voor luisteren naar de hallelujapreken van vader heb ik geen tijd meer. Zo kon ik niet doorspekken. De honger wrong. Mijn ogen bliezen vuur. Vanaf nu zou ik niet alles meer alleen voor mezelf doen, maar ook voor hém, mijn verteller, mijn vader... mijn ... mijn vriend. Halleluja! Meer kracht voor deze sopdobber, o boy...! Zo dacht ik. (202)

Nordip gaat daarom het spel alsnog spelen en wint. Het feit dat hij De Blauwe Gier verlaat is een teken dat hij volwassen is geworden, want hij toont karakter in plaats van op vraag van de chef-kok zijn naam en identiteit te verkopen. Hij heeft het spel gewonnen en dat geeft hem vertrouwen in zichzelf. Hij zal buiten De Blauwe Gier wel een weg vinden: „Stilstaan kan ik niet, wil ik niet, doe ik niet, ik schaats van de adrenaline, glijd van zoete euforie.” (289) De inhoud van zijn tas laat zien dat hij zijn weg wel zal vinden:

[...] de paardenstaart van Wilhelm, een verse string van Sofie, tien zwarte damstenen, een thermoskan koffie, het gekreukte Bob Marley-shirt en – dit, dit is mijn fluit, de fluit die Krimo voor mij uit bamboe heeft gesneden en beschilderd in onze dorpskleuren. (289-90)

Het Bob Marley-shirt gooit hij weg, het staat voor een geleende identiteit die hij niet meer nodig heeft. De damstenen en de paardenstaart wijzen op een succesvolle toekomst. En het slipje van Sofie kan als een aanwijzing worden

beschouwd dat het ook met de liefde wel goed zal komen. Terwijl hem een veelbelovende toekomst wacht – hoe die er ook moge uitzien – gaat De Blauwe Gier in vlammen op.

Van „Altijd is kortjakje ziek” tot „Schipper mag ik overvaren” – Nederlands cultureel erfgoed

Een andere manier waarop de auteur aantoont dat de jongeren van de tweede generatie zich thuisvoelen in Nederland en in de Nederlandse cultuur is het gebruik van vergelijkingen. Bij vergelijkingen wordt geput uit de wereld van de klassieke mythologie en verschillende Nederlandse sprookjes. Krimo, die bij het schoonmaken van de grill staat te dromen doet Nordip denken aan een „stille cupido” (60). Cupido is niet alleen de god van de liefde uit de Romeinse mythologie, maar bovendien net als Krimo een dichter en zanger. Wanneer Nordip zijn voormalige leraar „na een bacchanaal rondje” (90) schreeuwend aan de bar ziet hangen, is hier dus de Romeinse wijngod Bacchus actief geweest.

Ook Nederlandse sprookjes komen in het boek voor: ‘Klein Duimpje’ (60), ‘Het Land van Ooit’ (127) en ‘Sneeuwitje’ (196, 270). Nordip ziet zichzelf in zijn gedachten als een „Zeemeerman” (276) van de zee naar het sop zwemmen.

Ook figuren uit de Europese geschiedenis duikelen even het verhaal binnen. De vader van zijn vriend Rachid herinnert Nordip aan de Italiaanse avonturier Casanova:

Leeuwenhart klopt met zijn gevlochten instappertjes op de sierstenen, trekt zijn regenjas iets van zijn schouders en strijkt als een getergde Casanova over het onbeboste deel van zijn hoofd. (106)

Het woord „getergd” en de krimpende haarbedekking wijzen erop dat de amoureuze avonturen van Casanova Leeuwenhart al tot de verleden tijd horen. Dit blijkt ook uit de woorden van Leeuwenhart:

‘Ach vroeger... zoon van Doenia... vroeger, had ik ze bij bosjes [...] tien aan elke arm. Voor een klein frietje kreeg ik ze op de brommer... en niet alleen op de brommer, zoon van Doenia... maar nu... aah, mijn voet!’ (106)

Leeuwenhart denkt met weemoed terug aan lang geleden liefdesavonturen en heeft last van ouderdomsgebreken. Daardoor vertoont hij overeenkomsten met de historische en literaire Casanovafiguur. Niet alleen Casanova als aantrekkelijke en succesvolle minnaar, zoals hij in het geheugen van de meeste lezers aanwezig is, maar ook de tragische kant van zijn leven, het ouder worden en in de vergetelheid geraken, zijn hier verwerkt.

Laleja’s droomman wordt beschreven als een „Romeo in zijn Gap Star-outfit”. (181) Haar Romeo krijgt wel een Marokkaans tintje. Wanneer hij in haar dromen van zijn drukke baan thuiskomt zingt hij: ‘Ik ben thuis, schat-tabout! Zet de couscous alvast maar klaar...!’ (182) Nordip haalt Shakespeare nog even uit de kast, hij herinnert zich straatgevechten die hij als jongetje heeft meegemaakt als volgt:

Wanneer ik een klap uitdeelde wist ik dat ik er zelf tien minder kreeg.
Op straat is het ook zonder Shakespeare *To be or not to be*. [orig. curs.] (215)

De manier waarop met figuren en citaten uit de Europese literatuur wordt gespeeld, toont aan dat de Marokkaans-Nederlandse personages van de tweede generatie ook op cultureel gebied thuis zijn in Nederland.

Een van de eerste vormen van cultuur waarmee kinderen in aanraking komen, zijn kinderliedjes. Bij de Marokkaans-Nederlandse personages van de tweede generatie is duidelijk dat Nederlandse kinderliedjes tot hun culturele bagage behoren. Dit blijkt onder meer uit Nordips herinneringen aan een vakantiereis. De kinderen, die in de haven van Malaga wachten op de veerboot naar Marokko, lopen in „shirts met *Oranje Boven*” en zingen:

*Schipper mag ik overvaren – já of néé
moet ik dan nog geld betalen – já of néé* [orig. curs.] (49)

een oer-Nederlands kinderliedje. Nederlandser kan het bijna niet. Dit wordt nog onderstreept door de shirts waarmee de kinderen zich duidelijk tot Nederland en het koninklijk huis bekennen.¹

Andere mooie voorbeelden van de manier waarop bekende Nederlandse kinderliedjes als vanzelfsprekend met Marokkaanse romanpersonages worden verbonden, zijn te vinden in de roman *Bruiloft aan zee* van Kader Benali. Een van de mannelijke hoofdpersonages uit dat boek, Lamarat, heeft er als jongetje van gedroomd atleet te worden en gouden medailles te winnen. Dus gaat hij op straat oefenen in hardlopen, met een stopwatch in de hand. Onder het lopen denkt hij aan liedjes die hij op school heeft geleerd:

*altijd is kortjakje ziek,
midden in de week maar 's zondags niet,
's zondags zit ze in een ton,
die doet hartstikke rombombom,
altijd is kortjakje ziek
en daarom draagt ze een parasol* [orig. curs.] (50)

Hier worden drie verschillende bekende Nederlandse kinderliedjes met elkaar gecombineerd: ‘Altijd is kortjakje ziek’, ‘Rom, bom, bom zo slaat de trom’ en ‘Moriaantje zo zwart als roet’. Lamarat put energie door aan deze liedjes te denken. Het feit dat hij niet denkt aan de Marokkaanse kinderliedjes die zijn moeder hem waarschijnlijk heeft geleerd, is veelzeggend.

Een ander mooi voorbeeld is een droompassage uit ditzelfde boek. In een van zijn nachtelijke dromen heeft Lamarat ooit een dag in een slagerij gewerkt en tweehonderd lamskoppen doormidden gekliefd voor koningin Beatrix. Terwijl de verteller Lamarats oranjegezinde droom beschrijft, geeft hij het volgende commentaar:

1. Meer voorbeelden van dergelijke referenties aan Nederlandse kinderliedjes in mijn Magisterscriptie.

Dromen, wat zijn dromen? [...] een aardig mannetje met zakjes volgestopt met korreltjes die in de ogen worden gestrooid met de bedoeling je een lekker avontuur binnen te lokken. (108)

Hiermee refereert de verteller aan „De zandman is gekomen”, ook bekend als „De bloemekens gingen slapen”. Het is inderdaad een „lekker avontuur” waar Lamarat door de zandman wordt heengelokt. Zoals gebruikelijk in een droom volgen en vermengen zich de beelden in een snel tempo. Terwijl Lamarat nog met de lamskoppen bezig is, wippen fragmenten uit een Nederlands kinderliedje zijn droom binnen:

Wie zal het zeggen, sprak Lamarat tot zichzelf in zijn droom, *zakdoekje leggen, twee paar sloffen heb ik aangedaan, een van stof en een van leer, hier leg ik mijn zakdoekje neer.* (108)

Ook in de humor zijn Boudous personages duidelijk geschoold door hun Nederlandse omgeving. Een hond die op zondag het bevel van zijn baasje weigert, wordt een „zwaar gereformeerde hond genoemd” (67). Wanneer Nordip op een dag samen met Wilhelm in de lift staat op weg naar het magazijn, stappen onderweg twee Duitse toeristen in en de chef-kok begroet hen met een enorme wind. Nadat de toeristen op de begane grond weer zijn uitgestapt, schreeuwt Wilhelm hen een hele scheldkanonnade toe:

‘Schweinerei! Schweinehundel! Schweineschnitzels, genau, genau!’ schreeuwt hij ze na in zijn allerbeste AOD (Algemeen Onbeschoft Duits) en trekt zijn vergrijsste hoofd snel weer in de lift terug. (273)

De term AOD, gevormd naar analogie van ABN, geeft een treffend commentaar op Wilhelms onbeschoft taalgebruik en gedrag en heeft een bijzonder hilarische werking omdat AOD juist het tegenovergestelde is van ABN. Terwijl Wilhelm door zijn schuttingtaal het etiket AOD krijgt, hoort het ABN bij Nordip, die zich in de lift heel beleefd tegenover de toeristen heeft gedragen. Een meer dan duidelijk teken hoe zeer Nordip gesetteld is in de Nederlandse cultuur.

Uit deze analyse van *Het schnitzelparadijs*, die door andere, bijvoorbeeld ook van *Bruiloft aan zee* van Abdelkader Benali bevestigd wordt, blijkt dat de doembeelden van de identiteitscrisis waarin Marokkaans-Nederlandse personages volgens critici door hun biculturele achtergrond zouden verkeren en de clichés omtrent een gespleten identiteit in de papierversnipperaars thuis horen. Als er bij de personages sprake is van een zoektocht naar identiteit, dan heeft deze niet of nauwelijks met hun afkomst te maken maar met hun leeftijd. Nordip, Krimo en Tsjoepita laten zien dat een biculturele achtergrond niet automatisch hoeft te leiden tot een identiteitscrisis, maar evenzeer de weg kan wijzen naar multicultureel succes. *Het schnitzelparadijs* toont hoe jongeren van de tweede generatie zich volkomen thuisvoelen in Nederland en in de Nederlandse cultuur en dat hun Nederlandse en hun Marokkaanse kant meestal vlot samen gaan. In plaats van als multiculturele drama’s kunnen wij zulke verhalen ook lezen als een multicultureel succes.

Bibliografie

Abdelkader Benali, *Bruiloft aan zee*. Amsterdam 1996.

Khalid Boudou, *Het Schnitzelparadijs*. Amsterdam 2001.

Thomas van den Bergh, Voorlopig leven. In: *Elsevier*, 24-01-2001.

Jeroen de Preter, Een hilarisch verscheurde allochtoon. In: *De Morgen*, 14-03-2001.

Uldrik Speerstra, *Representaties van culturele identiteit in migrantenliteratuur. De Indiase diaspora als case studie*. Leiderdorp 2001.